

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คนไทยในสังคมส่วนใหญ่ทั้งปัจจุบันหรือที่เป็นมาในอดีต ให้ความสนใจในเรื่องความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมมากกว่าองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความเชื่อ คือไม่แสวงหารายละเอียดหรือทำความเข้าใจกับความหมายและความเป็นมา แต่มุ่งไปในเรื่องทางปฏิบัติ โดยความเชื่อว่าเป็นปฏิบัติด้วยการประกอบประเพณีและพิธีกรรมแล้วจะบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ โดยเฉพาะในด้านความมั่นคงแก่ชีวิตโดยตรง

ประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญในสังคมไทย ซึ่งโดยเนื้อหาของประเพณีและพิธีกรรมแต่อดีตที่ผ่านมาเป็นเรื่องของการผสมผสานระหว่างศาสนากับไสยศาสตร์อย่างแยกไม่ออก การแสดงออกในด้านความเชื่อของคนมีทั้งการฮ้อนวอนขอร้องสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ หรือการกระทำทางสัญลักษณ์ที่เป็นการควบคุม ซึ่งเป็นการใช้อำนาจเหนือธรรมชาติให้เกิดประโยชน์แก่ตนและสังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ใกรอบไม่ออกนอกกฎระเบียบที่วางไว้

วิถีชีวิตของชาวบ้านโดยเฉพาะในชุมชนชนบทอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีการรวมกลุ่มติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อตอบสนองความต้องการทางกาย จิตใจและสังคม จึงนำไปสู่ความสัมพันธ์ในสามลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเป็นความเชื่อที่มีอำนาจที่จะคลั่งคลุ้มให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรก็ได้ในจักรวาลสามารถควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลนั่นเอง ระบบความเชื่อสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์เรื่อยมา โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผี ซึ่งปรากฏอยู่ตามชนบทภาคเหนือ ความเชื่อเรื่องผีมีอำนาจหรือมีบทบาทควบคุมและกระตุ้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน จนเกิดเป็นจารีตประเพณีให้ปฏิบัติสืบกันต่อมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

การที่ความเชื่อมีความสำคัญเช่นนี้จึงถูกนำไปใช้ในการควบคุมทางสังคม ทำให้ความเชื่อกลายเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ การทำอะไรก็ตามจะต้องมีความเชื่อปะปนอยู่เสมอเพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความมั่นใจและกำลังใจขึ้น ขณะเดียวกันความเชื่อมีส่วนในการที่จะสร้างโลกทัศน์ของบุคคลและเป็นกลไกในการควบคุมทางสังคมให้คนใน

สังคมยอมรับและปฏิบัติตามโดยปราศจากเงื่อนไข โดยมีสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนกระทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความเชื่อ (จันทร์เพ็ญ อมรเลิศวิทย์, 2533)

ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอด ซึ่งความเชื่อนี้เป็นเรื่องนามธรรมที่เชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับกลุ่มชนและระหว่างกลุ่มชนกับสภาพแวดล้อม แม้ว่าบุคคลแต่ละบุคคลจะมีความเชื่อเป็นของตนเอง แต่ระบบความเชื่อของบุคคลก็เป็นพื้นฐานในการรองรับการอยู่ร่วมกันของกลุ่ม เพราะบุคคลที่อยู่ในกลุ่มชนเดียวกันจะผ่านสถาบันแห่งการเรียนรู้ทางสังคมมาคล้ายคลึงกัน และสื่อที่ให้การเรียนรู้ทางสังคมก็ต้องนำจริยธรรมของศาสนาในสังคมนั้น ๆ มาให้การกล่อมเกลาสมาชิกของกลุ่มชนเพื่อให้มีความเชื่อที่คล้ายคลึงกันในทางวัฒนธรรม สำหรับในส่วนของพิธีกรรมนั้นเป็นสัญลักษณ์ที่ตอกย้ำคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แสดงออก โดยการกระทำและถ้อยคำซึ่งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชน พิธีกรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ ความคิดเห็นความรู้สึกร่วมของสมาชิกในชุมชนนั้นด้วย การประกอบพิธีกรรมช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (สมบุญ สุธาส์ราญ, 2533)

จากเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมด จึงนำไปสู่ความสนใจของผู้วิจัยศึกษาถึงเรื่องความเชื่อเรื่องผีในชุมชนภาคเหนือ ซึ่งต้องศึกษาถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผี และศึกษาว่ามีความเชื่อเรื่องผีใดบ้างที่ควบคุมความประพฤติของคนในชนบทให้อยู่ในระเบียบแบบแผน ซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผีในสังคมชนบทภาคเหนือ
2. เพื่อศึกษาวิธีการควบคุมความประพฤติของคน โดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีในชุมชนชนบทภาคเหนือ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของพื้นที่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องผีที่ใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชนบทภาคเหนือ ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาหมู่บ้านหนองแฝก ตำบลหนองแฝก อำเภอสาร์ภักดิ์ จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เก่าแก่ มีการดำรงชีวิตแบบ

คนชนบทและมีภาพปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีต่างๆ ที่ฝังแน่นอยู่กับวิถีชีวิตของคนในชนบทมาเป็นระยะเวลานาน และยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีที่มีให้เห็นอยู่เป็นประจำ

2. ขอบเขตเนื้อหา การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะศึกษาถึง

2.1 บริบทของชุมชนในด้านต่าง ๆ ดังรายละเอียด ดังนี้

2.1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

2.1.2 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

2.1.3 โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม

- ระบบการผลิตหรือระบบการทำมาหากิน
- ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันประกอบด้วย ครอบครัว เครือญาติ

ชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน

- ระบบทางความเชื่อประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม

2.2 ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี

- ความเชื่อเกี่ยวกับผี
- พิธีกรรมเกี่ยวกับผี
- ประเพณีเกี่ยวกับผี

2.3 วิธีการควบคุมความประพฤติด้านต่าง ๆ ของคนโดยอาศัยความเชื่อเรื่องผี

- จารีตประเพณี วิถีประชา
- ข้อกำหนด ข้อห้าม ข้อบังคับ
- แนวปฏิบัติ ที่ใช้ในชีวิตรประจำวัน
- การดำเนิน นินทา วิพากษ์วิจารณ์
- การแนะนำ อบรม สั่งสอน
- การลงโทษ คำว่ากล่าวต ฆี่ยนตี

2.4 วิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องผี

- วิธีการถ่ายทอด
- ผู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด
- เนื้อหาที่ใช้ในการถ่ายทอดความเชื่อ
- สถานการณ์ในการถ่ายทอดความเชื่อ

2.5 กลไกที่มีผลต่อการถ่ายทอดความเชื่อที่เกี่ยวกับผี

- ครอบครัว
- ผู้อาวุโส
- ผู้นำทางศาสนา
- ผู้ชำนาญด้านต่าง ๆ
- ผู้นำ
- เครือญาติ

ข้อจำกัดของการวิจัย

ความเชื่อ เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกแห่งหนและทุกยุคสมัย ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ได้มีวิธีการคือการใช้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมแก่สมาชิกซึ่งก็คือวิธีการ อบรม หรือการขัดเกลาทางสังคมนั่นเอง ซึ่งเป็นวิธีการควบคุมจากภายในเพื่อให้สมาชิกในสังคมได้รู้จักบรรทัดฐานของสังคม และเพื่อให้สอดคล้องกับความรวดเร็วของการพัฒนาสังคมปัจจุบัน การใช้วิธีการดังกล่าวนี้จะนำไปสู่ทัศนคติที่มีต่อความเชื่อทัศนคติที่ดีและสืบทอดประเพณีดังกล่าวต่อไป ตรงข้ามกับทัศนคติที่ไม่ดี เมื่อเกิดขึ้นแล้วการยอมรับและการปฏิบัติตามความเชื่อย่อมไม่มี ขณะเดียวกันปัจเจกชนหรือกลุ่ม ก็จะสะท้อนพฤติกรรมที่บ่งบอกการไม่ยอมรับความเชื่อนั้น ออกมาเป็นพฤติกรรมเบี่ยงเบน เช่น การละเมิด ดังนั้นการสืบทอดประเพณีทางความเชื่อแบบเดิม ก็ไม่เกิดขึ้น

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาถึงความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่คนในชุมชนนำมาใช้เป็นกลไกในการควบคุมทางสังคม รวมถึงวิธีการควบคุมความประพฤติของคนในด้านต่างภายในชุมชนบ้านหนองแฝก

ความสำคัญของความเชื่อก็คือ ความเชื่อเป็นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งดีและร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลาน โดยการให้นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือศาสนา เช่น ศาลพระภูมิ เจ้าที่ ผีปู่ย่า และความเชื่อทางศาสนาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ซึ่งมีการระบุถึงความดี ความชั่ว ไว้ประกอบด้วย

นิยามศัพท์

ความเชื่อ หมายถึง ความคิดความเข้าใจของบุคคล กลุ่มคนที่มีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมทางสังคม โดยมีเจตนาแฝงอยู่ เพื่ออบรมสั่งสอนให้คนประพฤติปฏิบัติดี อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยความเชื่อสามารถลบทิ้งหรือสูญหายไปหรือเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ และสังคมได้กำหนดไว้ว่า หากกระทำการละเมิดก็จะไม่ถูกต้อง ผิดกฎ หรือระเบียบของสังคม ต้องได้รับผลแห่งการกระทำนั้น ในการวิจัยนี้หมายถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับผีต่าง ๆ ของชุมชนภาคเหนือ ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับผีเหล่านี้สามารถควบคุมความประพฤติของคนในด้านต่าง ๆ ภายในชุมชน

พิธีกรรม หมายถึง กิจกรรมการปฏิบัติที่แสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง ความเชื่อ ค่านิยมและวัฒนธรรมของบุคคล หรือกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งมักแฝงมาในรูปของประเพณีต่าง ๆ มีการสืบทอดจากบุคคลรุ่นหนึ่งสืบทอดไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้หมายถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี และพิธีกรรมที่มีในชุมชนจะเป็นส่วนตอกย้ำให้ชุมชนเกิดความเชื่อเกี่ยวกับผี

ประเพณี หมายถึง แบบแผนการประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวม เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีพื้อมดผีเมือง ประเพณีทานก๋วยสลาก เป็นต้น ในการวิจัยครั้งนี้หมายถึงประเพณีที่เกี่ยวกับผี ซึ่งในชุมชนยังยึดถือและปฏิบัติกันอยู่

การควบคุมทางสังคม หมายถึง กระบวนการสร้างและรักษาไว้ทั้งปวงที่ชุมชนทำให้กลุ่มคนหรือบุคคลยอมรับในคุณค่าของพฤติกรรมที่ชุมชนกำหนด เพื่อให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยผ่านความเชื่อของชุมชน เช่น การนับถือผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ รวมไปถึงพิธีกรรมและประเพณีเกี่ยวกับผี ที่มีอยู่ในชุมชน

วิธีการในถ่ายทอดความเชื่อที่มีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม หมายถึง การกระทำของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อถ่ายทอดความเชื่อแก่สมาชิกของชุมชนที่มีผลต่อพฤติกรรมที่กำหนดไว้ เช่น การสอนโดยตรง หรือสอนโดยผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ

กลไกในการถ่ายทอดความเชื่อที่มีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม หมายถึง ตัวจักรหรือเครื่องมือที่ใช้ในการถ่ายทอดความเชื่อ เพื่อให้การควบคุมทางสังคมประสบผลสำเร็จตามที่คาดหมายไว้ เช่น ครอบครัว ผู้อาวุโส ผู้นำ ผู้ชำนาญด้านต่าง ๆ พระสงฆ์ รวมไปถึงกลุ่มและบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นด้วย